

Ключевые слова: языковая динамика, грамматика, корпус, словообразование, инновация, конкурирование номинаций.

This article considers the problems of the material base formation for the compiling of the new Ukrainian Academic grammar, in particular principles of microcontexts corpus creation (=diagnostical contexts) of new lexicon. The appointment of such corpus – to make possible functional potential modelling of various types innovations. It is underlined the mutual relations of dictionary as taxonomic model of language grammar and the corpus as its functional, stylistic, communicative and pragmatical model. The interaction of these two grammar models types is shown on example of the new phenomena in the Modern Ukrainian word-formation.

Keywords: language dynamics, grammar, corpus, word-formation, innovation, competition of nominations.

Надійшла до редакції 1 вересня 2010 року.

Жанна Краснобаєва-Чорна, Ольга Усенко

ББК Ш12=411.4*468*33

УДК 81'373.7 : 81'374(038)

ЕКСПРЕСИВНО-СТИЛІСТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У СЛОВНИКУ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ТЕРМІНІВ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Стаття продовжує цикл публікацій, присвячений класифікаційним параметрам фразеологічних одиниць. У статті окреслено особливості експресивно-стилістичної класифікації фразеологічних одиниць у сучасній лінгвістиці. За усталеною моделлю словникової статті «Словника фразеологічних термінів сучасної української мови» опрацьовано базові терміни мікротермінополя «експресивно-стилістична класифікація фразеологізмів».

Ключові слова: фразеологізм застарілий, фразеологізм книжний, фразеологізм міжстильовий, фразеологізм народно-поетичний, фразеологізм ненормативний, фразеологізм нормативний, фразеологізм просторічний, фразеологізм розмовний, фразеологізм розмовно-побутовий, фразеологізм фольклорний

Стилістична функція фразеологічних одиниць (далі ФО) постає однією з основних кваліфікаційних ознак фразеологічних одиниць [Пилипчук 1980; Ужченко 2007: 250]. Класифікацію фразеологічних одиниць з погляду їх закріпленості за функціональними стилями мови з урахуванням їх експресивно-стилістичних властивостей позиціоновано у фраземіці як експресивно-стилістичну класифікацію фразеологізмів. Детально вона опрацьована Г. Їжакевич [Їжакевич 1971], В. Ужченко і Д. Ужченко [Ужченко 2007], М. Шанським [Шанський 1963] та ін. Експресивні явища української літературної мови, які постають на ґрунті фразеології досліджував і В. Чабаненко [Чабаненко 1981]. Стилістичні особливості певних типів фразеологізмів вивчали А. Григораш [Григораш 1987], М. Коломієць [Коломієць 1992], С. Муниця [Муниця 1974] та ін. Актуальність статті зумовлена відсутністю ґрунтового аналізу експресивно-стилістичного вектора фразеологічних одиниць як класифікаційного параметра у фраземіці. Мета статті: визначити специфіку експресивно-стилістичної класифікації фразеологічних одиниць у сучасному мовознавстві й опрацювати словникові статті мікротермінополя «експресивно-стилістична класифікація фразеологізмів» (пор.: макротермінополе «класифікаційні параметри ФО» – терміносистема «фразеологія» [Краснобаєва-Чорна, Усенко 2010]) для «Словника фразеологічних термінів сучасної української мови».

За М. Шанським, розрізнення фразеологізмів за їх стилістичною приналежністю й експресивними властивостями пояснюється тим, що мова виступає як сукупність декількох стилів, кожному з яких властиві свої особливі мовні засоби та прийоми. Під час опрацювання експресивно-стилістичної класифікації фразеологізмів М. Шанський враховував те, що з одного боку, багато фразеологізмів виступає як значеннєві одиниці, вжиток яких обмежений різними стилями мови, а з іншого боку, багато ФО не тільки називають те чи інше явище дійсності, а й несуть у собі ставлення мовця до цього явища [Шанський 1963: 127]. Відповідно дослідник виділяє такі експресивно-стилістичні типи фразеологізмів: міжстильові, розмовно-побутові, книжні (фразеологічні архаїзми і фразеологічні історизми) фразеологізми. Класифікуючи фразеологізми у такий спосіб, мовознавець зазначає, що стилістична диференціація фразеологізмів, як і приналежність конкретного фразеологізму до певного розряду є явищем історичним: все більша кількість фразеологізмів у процесі розвитку мови стає міжстильовою, інтенсивно виникають нові групи та моделі серед фразеології розмовно-побутової та книжної, постійно відбувається експресивно-стилістична переоцінка окремих фразеологізмів тощо.

Стилістична класифікація фразеологізмів, на думку Г. Їжакевич, повинна забезпечувати два аспекти дослідження: 1) функціонально-стильовий аспект (співвіднесення окремих фразеологізмів або їх груп з певними функціональними стилями чи їх різновидами у певній національній мові), завданням якого є проаналізувати специфіку використання фразеологізмів у різних стилях мови, встановити закріпленість їх за тими чи іншими стильовими функціональними різновидами, а також простежити можливості й наслідки переходу функціонально сталих словосполучень з виразової системи одних стилів до інших; 2) власне-

стилістичний аспект (у широкому розумінні повинен враховувати закріпленість чи переважне вживання сталого словосполучення у певній сфері мовлення; у вузькому розумінні повинен виявляти експресивні властивості, визначати власне-стилістичні функції фразеологізмів, що у процесі мовлення виступають з певними художньо-виражальними настановами (урочистості, іронії тощо) або набувають певного емоційного забарвлення, відтворюючи почуття позитивного / негативного плану). Цей аспект дослідження дозволяє Г. Іжакевич виділити такі групи фразеологізмів: розмовно-побутові фразеологізми, народно-поетичні фразеологізми та книжні фразеологізми.

Під стилістично забарвленими фразеологізмами В. Ужченко та Д. Ужченко розуміють, по-перше, стильову приналежність фразеологізму, закріплення за певними сферами мовленнєвого спілкування; по-друге, стилістично забарвленими називаються і фразеологічні одиниці, що перебувають за межами літературної мови, наприклад просторічні. Відповідно, дослідники виділяють такі функціонально-стильові розряди фразеологізмів: розмовні фразеологізми, просторічні фразеологізми, фольклорні фразеологізми та книжні фразеологізми. Стилійне забарвлення фразеологізму найтісніше пов'язано з експресивністю, емоційністю й оцінністю. Крім того, автори зазначають, що фразеологізми виконують найрізноманітніші стилістичні функції.

Я. Баран вважає, що в основу стилістичної класифікації фразеологічних одиниць покладено поняття бінарності у фразеологічному значенні (наявність предметно-логічного й експресивного складників). Поняття бінарності в значенні, наявності та співвідношення цих складників дозволяє досліднику виділяти такі типи фразеологізмів: 1) фразеологізми, в яких одночасно актуалізовані предметно-логічний та експресивний інгредієнти (*нім. Das also war des Pudels Kern*); 2) фразеологічні одиниці, в яких предметно-логічний інгредієнт виступає як потенційна можливість (*нім. Der Himmel! gnade dir!*); 3) фразеологічні одиниці, в яких експресивний інгредієнт виступає як потенційна можливість (*нім. zum Ausdruck bringen, ins Stocken kommen*). Така класифікація фразеологічних одиниць, на думку автора, уможливує систематизацію фразеологізмів як в синтагматичній, так і в парадигматичній площині на лінгвостилістичному рівні, оскільки вона має найвищий ступінь узагальнення, відображає найістотніші, найхарактерніші ознаки фразеологічних одиниць.

Отже, на основі опрацьованої літератури мікротермінополе «експресивно-стилістична класифікація фразеологізмів» формується такими термінологічними одиницями: *фразеологізм говірковий, фразеологізм жаргонний, фразеологізм застарілий, фразеологізм книжний, фразеологізм міжстильовий, фразеологізм народно-поетичний, фразеологізм ненормативний, фразеологізм нормативний, фразеологізм-оказіоналізм, фразеологізм просторічний, фразеологізм розмовний, фразеологізм розмовно-побутовий, фразеологізм фольклорний, фразеологічний архаїзм, фразеологічний історизм, функція фразеологізму стилістична*. Пропонуємо словникові статті цих фразеологічних термінів, укладені за усталеною структурою (див. [Краснобаєва-Чорна, Усенко 2010: 124]).

ФРАЗЕОЛОГІЗМ ГОВІРКОВИЙ

ДИВ.: *фразеологізм ненормативний*.

ФРАЗЕОЛОГІЗМ ЖАРГОННИЙ

ДИВ.: *фразеологізм ненормативний*.

ФРАЗЕОЛОГІЗМ ЗАСТАРІЛИЙ

– фразеологізм, що вийшов з активного вжитку (розглядається у межах книжної фразеології М. Шанським): *падь пала (напала), заст. – випали у великій кількості (переважно опади) (у 1 зн.)*. *Падь пала (шкодлива [шкідлива] на хліб роса) (М. Номис); у кого-небудь з'явилось бажання вчинити щось безглузде, осудливе (у 2 зн.)* [СФУМ 2003: 480]. *У всіх дружечок плетена коса, а на мене така падь пала, що я свою косу розчесала (Сл. Б. Грінченка); зелена вулиця², заст. – покарання солдатів шпіцрутенами в кріпосницькій Росії* [СФУМ 2003: 139]. *Пустить, братики, – благов жалісливо зв'язаний, – не занепацайте душі християнської... Мене ж за крадіж зі зломом поведуть зеленою вулицею... під шпіцрутени... не шкуру, а душу виб'ють (М. Старицький)*.

Ступінь застарілості фразеологізмів, на думку М. Шанського, може бути різним: одні фразеологізми зовсім вийшли з ужитку та без спеціальних довідок є незрозумілими, інші, хоч і є застарілими, відомі сучасній українській мові та можуть використовуватися і сьогодні із різною стилістичною метою, зокрема для створення

мовленнєвого колориту епохи, урочистості мови або для комічного ефекту.

ДИВ.: *експресивно-стилістична класифікація фразеологічних одиниць, фразеологізм книжний, фразеологічний архаїзм, фразеологічний історизм*.

Література: СФУМ 2003: Словник фразеологізмів української мови / В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, В. В. Дятчук та ін. – К. : Наукова думка, 2003. – 1104 с.; Шанський 1963: Шанський Н. М. Фразеология современного русского языка [Текст] / Н. М. Шанский. – М. : Высшая школа, 1963. – С. 132-133.

ФРАЗЕОЛОГІЗМ КНИЖНИЙ

– фразеологізм, що використовується у книжних стилях, переважно в писемному мовленні, та має специфічне «підвищене» експресивно-стилістичне забарвлення: *земний паділ, книжн. – земля як місце перебування людини з її турботами, стражданнями і т. ін.* [СФУМ 2003: 480]. *Я блукав колись по ріднім краю Раю. І шукав на сім земнім падолі Долі (Леся Українка); входить / ввійти в плоть і [в] кров, книжн. – ставати невід'ємною складовою частиною, основною особливістю, рисою чи властивістю кого-, чого-небудь (у 1 зн.)* [СФУМ 2003: 142]. *Ідея еволюції матерії, що увійшла вже в плоть і кров усього сучасного природознавства, найбільшого значення набула в*

біології (Вибр. праці М.Г. Холодного); *відійти (іти) / відходити (іти) у небуття, книжн. – уроч. Померти (у 1 зн.)* [СФУМ 2003: 101]. *Пішов чоловік у небуття, так і не повідавши нікому таємниці, де придбав хлопчину, з якого той кореня* (І. Головченко і О. Мусієнко).

У складі книжної фразеології, за М. Шанським, можна виділити наукову фразеологію (*хімічна реакція, магнітна вода, аналітичний вираз*), публіцистичну фразеологію (*шокова терапія, закон джунглів, чорний вівторок*), офіційно-ділову фразеологію (*мінімальна зарплата, юридична особа, громадські організації*) та художню фразеологію (*з легкої руки, біла ворона, ні живий ні мертвий*) [Шанський 1963: 131]. Особливе місце серед фразеологічних одиниць книжного характеру, на думку М. Шанського, посідають застарілі фразеологізми, які поділяються на: фразеологічні історизми та фразеологічні архаїзми.

В. Ужченко та Д. Ужченко зазначають, що книжні фразеологізми використовуються у наукових і публіцистичних текстах, у художніх творах, але трапляються значно рідше за інші типи фразеологізмів [Ужченко 2007: 250]. До книжних фразеологізмів, на думку дослідників, належать насамперед запозичення з грецької міфології, біблійних легенд, запозичення зі старослов'янської та європейських мов: *від альфи до омеги, книжн. – від початку до кінця* [СФУМ 2003: 20]. *Оце діждався новини, оце потішили новинами! Ну що ж, хай кажуть, мусить знати все, від альфи до омеги* (Д. Міщенко); *голос (глас) волаючого (вопіючого) в пустелі (в пустині), книжн. – даремні думки, поклики, що залишаються без відповіді, без уваги* [СФУМ 2003: 159]. *Вночі ворота Лаври не гостинні, даремно тут і возвишати глас. Глас вопіючого в пустині, напевно, був чутніший, як у нас* (Л. Костенко).

За спостереженнями Г. Їжакевич, основною сферою функціонування книжних фразеологізмів є науковий, офіційно-діловий, публіцистичний і художньо-белетристичний стилі. Характер і стилістичні функції книжних фразеологізмів видозмінюються залежно від специфіки стилю. Найрізноманітніші за своїм характером стилістично-виражальні функції книжних фразеологізмів у художньо-белетристичному стилі. Проте в певних умовах такі ФО можуть надавати стилю гумористичного чи сатиричного забарвлення. Отже, словесне оточення та контекст зумовлюють поляризацію стилістичного функціонування однієї і тієї ж категорії фразеологічних сполучень.

У мову різних жанрів української художньої літератури органічно входять стійкі словосполучення публіцистичного характеру. Вони певною мірою інтелектуалізують художній текст і стають виразними показниками впливу нехудожніх стилів на систему художнього мовлення: *дружба народів, фронт боротьби*.

Помітне місце серед фразеологізмів української мови займають фразеологічні конструкції наукових стилів. Вони проникають у поезію, надаючи їй фундаментальності й урочистості звучання (*Засмаглий залізник, доробок рудокopa, ядучий пил хімічних речовин* (М. Бажан)). Досить широко залучаються із стилістичною метою до фонду художніх творів і професійно-виробничі фразеологізми (*Мабуть, дав задній хід наш відповідач* (Ю. Збанацький)).

Отже, мова української художньої літератури, за Г. Їжакевич, включає до свого складу два виразно відмінні за характером свого стилістичного функціонування види книжних фразеологізмів: 1) старокнижна українська і церковнослов'янська фразеологія та афоризми з літературних творів, що сприймаються як стилістично позначені чужорідні компоненти; 2) сталі словосполучення публіцистичного, наукового, виробничо-професійного характеру, що входять як органічний компонент у структуру художньо-белетристичного стилю.

ДИВ.: *експресивно-стилістична класифікація фразеологічних одиниць, фразеологізм застарілий, фразеологізм міжстильовий, фразеологізм просторічний, фразеологізм розмовний, фразеологізм розмовно-побутовий, фразеологізм фольклорний.*

Література: Їжакевич 1971: Їжакевич Г. П. Стилістична класифікація фразеологічних одиниць [Текст] / Г. П. Їжакевич // Українська мова і література в школі. – 1971. – №10. – С. 13-21; СФУМ 2003: Словник фразеологізмів української мови / В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, В. В. Дятчук та ін. – К.: Наукова думка, 2003. – 1104 с.; Ужченко 2007: Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови: навч. посіб. [Текст] / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – Луганськ: Альма-матер, 2007. – С. 246-250; Шанський 1963: Шанський Н. М. Фразеологія сучасного російського мови [Текст] / Н. М. Шанський. – М.: Высшая школа, 1963. – С. 131.

ФРАЗЕОЛОГІЗМ МІЖСТИЛЬОВИЙ – це стійке сполучення слів, що відоме та вживається у всіх стилях мови і має «нульову» стилістичну характеристику, тобто позбавлене емоційно-експресивного забарвлення й оцінки, і використовується суто у номінативній функції: *просто неба [на землі] – не в приміщенні, надворі, без усякої покрівлі* [СФУМ 2003: 428]. *Один з таких музеїв просто неба знаходиться в Денвері, штат Колорадо* (З журналу); *тримати курс / триматися курсу – керуватися у своїх діях чимось; орієнтувати на кого-, що-небудь* [СФУМ 2003: 722]. *Театр ім. Т.Г. Шевченка тримається курсу на сучасність* (З газети). М. Шанський до основних ознак міжстильових фразеологізмів зараховує: відсутність оцінки й експресивного забарвлення, функція найменування явищ об'єктивної дійсності,

загальнозвичиваність, стилістична нейтральність у синонімічних рядах.

ДИВ.: *експресивно-стилістична класифікація фразеологічних одиниць, фразеологізм книжний, фразеологізм просторічний, фразеологізм розмовний, фразеологізм розмовно-побутовий, фразеологізм фольклорний.*

Література: СФУМ 2003: Словник фразеологізмів української мови / В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, В. В. Дятчук та ін. – К.: Наукова думка, 2003. – 1104 с.; *Шанский 1963*: Шанский Н. М. Фразеология современного русского языка [Текст] / Н. М. Шанский. – М.: Высшая школа, 1963. – С. 129.

ФРАЗЕОЛОГІЗМ НАРОДНО-ПОЕТИЧНИЙ

ДИВ.: *фразеологізм фольклорний.*

ФРАЗЕОЛОГІЗМ НЕНОРМАТИВНИЙ – фразеологізм, що характеризується стилістично заданим відхиленням від фразеологічної норми та розглядається як один із експресивних засобів (переважно художнього мовлення), окремий випадок породження мовної виразності. Виразальні якості фразеологізму, який аналізується з нормативного погляду, залежать не тільки від його форми, а й від змісту, стильової приналежності та походження. Детально виразальні якості фразеологізмів в українській мові дослідив В. Чабаненко. На думку дослідника, виразністю відзначаються: 1) *говіркові фразеологізми*, які спеціально введені в літературний текст і вступають в різку суперечність з його кодифікованими нормами, при чому не стільки з фразеологічними, скільки з лексичними, фонетичними, граматичними тощо (*най його мамі*); 2) *жаргонні фразеологізми*, що в організованому за літературними нормами тексті сприймаються як іносистемні елементи (*діло швах, дати життя*); 3) *фразеологізми-оказіоналізми*, авторські утворення, що виникають внаслідок заміни-перестановки компонентів відомого звороту (*хто не їсть, той не працює – хто не працює, той не їсть*); 4) фразеологізми, які в художньо-белетристичному стилі мають в своїй структурі розмовні, просторічні, офіційно-ділові та інші елементи. Зміна зв'язків старого вислову з контекстом спричиняє набуття ним нових експресивних відтінків (*дихати на ладан – бути слабким, близьким до смерті; дихати на ладан – бути старим, ні до чого більше не придатним*).

ДИВ.: *фразеологізм нормативний.*

Література: Чабаненко 1981: Чабаненко В. А. Стилістичне увиразнення фразеологізмів [Текст] / В. А. Чабаненко // Українська мова і література в школі. – 1981. – №9. – С. 60-62.

ФРАЗЕОЛОГІЗМ НОРМАТИВНИЙ – фразеологізм, прийнятий суспільством на певному етапі його історичного розвитку й усвідомлюваний ним як правильний і зразковий, придатний для комунікації, характеризується структурною та

функціональною усталеністю, традиційністю і кодифікованістю (тобто фіксованістю у словниках, напр.: *езопівська мова, книжн. – замаскований спосіб висловлення думок з натяками і недомовками* [СФУМ 2003: 399]. *Здається вчорашній запис треба більше прикрити езопівською мовою* (М. Стельмах)), а також узгодженістю компонентів з лексичними, словотвірними, фонетичними та граматичними нормами літературної мови (*попасти (попасти, потрапити) / попадати (попадатися, потрапляти) в тенета (у пастку, в хомут, у сильце, в капкан, у павутину)*), перев. чії (чию, чий, чіє), які (яку, який, яке) – *опинитися у скрутному становищі, в несприятливих умовах* [СФУМ 2003: 542]. *Василина попалася у ту павутину несподівано* (І. Нечуй-Левицький)). Термін використовує В. Чабаненко, аналізуючи експресивні явища української літературної мови.

ДИВ.: *фразеологізм ненормативний.*

Література: СФУМ 2003: Словник фразеологізмів української мови / В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, В. В. Дятчук та ін. – К.: Наукова думка, 2003. – 1104 с.; *Чабаненко 1981*: Чабаненко В. А. Стилістичне увиразнення фразеологізмів [Текст] / В. А. Чабаненко // Українська мова і література в школі. – 1981. – №9. – С. 60-62.

ФРАЗЕОЛОГІЗМ-ОКАЗІОНАЛІЗМ

ДИВ.: *фразеологізм ненормативний.*

ФРАЗЕОЛОГІЗМ ПРОСТОРІЧНИЙ – стилістично знижений фразеологізм, що використовується переважно в усному мовленні або художній літературі, звичайно у мові персонажів: *врізати дуба, грубо – померти, загинути* [СФУМ 2003: 129]. *Я хоч і в тілі, і при буряковому виді, але тихцем хворію і можу врізати дуба* (А. Крижанівський); *пиндючити ніс (вульг. морду), зневажл. – поводитися чванливо, бундючно* [СФУМ 2003: 502]. *Ах ти ж погань! Мужва репана! Давно лизала панам руки, за верству шапки скидала, а тепер розжилася, кумпанію [компанію] з панами водить і зараз морду пиндючить перед своїм братом!* (І. Карпенко-Карий). Просторічні фразеологізми здебільшого кваліфікуються як вульгарні (або містять компоненти з позначками «вульг.», «зневажл.») або вживаються із ремаркою «грубо»: *[і] очі повилазять (вилізуть), зневажл. – хтось помре, загине* [СФУМ 2003: 475]. *Коли по справедливості розберуться – випустять [з тюрми], коли не доберуться до правди – сидітимеш, поки й очі повилазять* (Ю. Збанацький); *вчепитися в горлянку, грубо – вступити з ким-небудь у полеміку, сварку, непримиренний конфлікт, настирливо домагаючись чогось* [СФУМ 2003: 144]. *На першій же сходці, згуртувавши фронтовиків, місцевим багачам в горлянку вчепився* [Шляховий]: – *Гади, установчих зборів ждете, щоб землі нам не дати?!*

(О. Гончар); *дубом одубитися, вульг. – померти, загинути* [ФСУМ 1999: 581].

ДИВ.: *експресивно-стилістична класифікація фразеологічних одиниць, фразеологізм книжний, фразеологізм міжстильовий, фразеологізм розмовний, фразеологізм розмовно-побутовий, фразеологізм фольклорний.*

Література: *СФУМ 2003:* Словник фразеологізмів української мови / В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, В. В. Дятчук та ін. – К.: Наукова думка, 2003. – 1104 с.; *Ужченко 2007:* Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови: навч. посіб. [Текст] / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – Луганськ: Альма-матер, 2007. – С. 246-249; *ФСУМ 1999:* Фразеологічний словник української мови: В 2-х кн. / В. Білоноженко, В. Винник, І. Гнатюк та ін. – К.: Наук. думка, 1999. – Кн.1: А-Н. – 528 с.; Кн.2: Н-Я. – С. 529-980.

ФРАЗЕОЛОГІЗМ РОЗМОВНИЙ

– літературний, дещо знижений фразеологізм, властивий переважно усному мовленню (найчастіше використовується у буденному, невимушеному спілкуванні, у художній літературі для пожвавлення діалогів): *знов (знову) за рибу гроші, жарт.* – уперто наполягати на чомусь, настирливо повторювати те саме [СФУМ 2003: 172]. *Оце тобі й раз! – розвів руками Заруба.* – Я пожартував, а ти, Павле, *знов за рибу гроші.* Починаєш усе спочатку (В. Кучер); *І знову ти за рибу гроші!* – скипів Тарас. – Тобі все зразу хочеться, одним ударом... (Василь Шевчук). Цей тип фразеологізмів становить найбільшу частину фразеологічного фонду і характеризується повсякденністю, буденністю [Ужченко 2007: 247]. На генетичному рівні пов'язаний передусім із фразеологізацією перемінних словосполучень чи речень насамперед побутового характеру: *за комір не капає – добре, безтурботно живеться кому-небудь; хто-небудь не має неприємностей, нужди і т. ін. (у 1 зн.); нема чого поспішати комусь із чим-небудь (у 2 зн.)* [СФУМ 2003: 287]; *і (ще й) кіт не валявся – хто-небудь ще нічого не робив* [СФУМ 2003: 298].

З-поміж розмовних ФО В. Ужченко та Д. Ужченко виділяють три підгрупи: *літературно-розмовні фразеологізми* – фразеологізми тільки з літературними компонентами, які використовуються переважно в авторському мовленні: *гнути горба (горб) – працювати тяжко, з великим напруженням* [СФУМ 2003: 151]. *Він гне натруженого горба, В поту сорочка, жарко* (А. Малишко); *ужитково-розмовні фразеологізми* – фразеологізми, що у своєму складі мають розмовне або літературне слово з розмовним значенням і вживаються як в авторському мовленні, так і в мові персонажів: *[Як (мов, ніби)] лихоманка стрепенула (взяла) – хтось відчуває озноб, зоригнувся, затремтів; комусь раптом стало моторошно, страшно і т. ін.* [СФУМ 2003: 339]. *Мов лихоманка стрепенула Василя; поблід, як*

полотно, аж руками схопився за коляску (Г. Квітка-Основ'яненко); *фамільярно-розмовні фразеологізми* – фразеологізми, якими найчастіше послуговуються в грубувато-невимушеному діалогічному мовленні: *втерти маку (часнику), згруб. – побити, суворо покарати кого-небудь* [СФУМ 2003: 136]. *Іч, який... – чого захотів!? Я зараз як втру тобі часнику, то надовго забудеш про театри* (М. Стельмах).

ДИВ.: *експресивно-стилістична класифікація фразеологічних одиниць, фразеологізм книжний, фразеологізм міжстильовий, фразеологізм просторічний, фразеологізм розмовно-побутовий, фразеологізм фольклорний.*

Література: *СФУМ 2003:* Словник фразеологізмів української мови / В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, В. В. Дятчук та ін. – К.: Наукова думка, 2003. – 1104 с.; *Ужченко 2007:* Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови: навч. посіб. [Текст] / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – Луганськ: Альма-матер, 2007. – С. 246-248.

ФРАЗЕОЛОГІЗМ РОЗМОВНО-ПОБУТОВИЙ

– фразеологізм, що використовується переважно в усній формі спілкування та в художньому мовленні, характеризуючись при цьому «зниженим» експресивно-стилістичним забарвленням: *вхопити в обидві жмені, ірон. – нічого не дістати* [СФУМ 2003: 143]. *А я, здуру, шелесть за рушниками. І вхопив приданого, в обидві жмені вхопив!..* (М. Кропивницький); *тримати (держати) хвіст (хвоста) трубою (бубликом) – не журитися, зберігати почуття оптимізму; бути впевненим у собі (у 1 зн.)* [СФУМ 2003: 722]. *Головне, Романе, держи хвоста бубликом!* – міцно потиснув руку і подався з подвір'я Шмаля (М. Стельмах). До цього типу, за М. Шанським (пор.: В. Ужченко та Д. Ужченко розмежовують розмовні фразеологізми та просторічні фразеологізми), належать просторічні фразеологізми, які мають «знижене» експресивно-стилістичне забарвлення. Майже всі розмовно-побутові ФО мають образний характер і вносять у мову відтінок простоти й вільності.

Стилістичні функції розмовно-побутових фразеологізмів детально аналізує Г. Їжакевич: 1) основними сферами вжитку розмовно-побутових фразеологізмів є усне побутове мовлення та художня література, в якій фразеологізми використовуються з метою художнього відтворення розмовної мови; 2) стилістичною функцією розмовної фразеології в публіцистичних творах є створення настрою задушевності, простоти й переконливості (*Таке робилося, що най йому вороття не буде, щоб люди не знали більше такого горя, – закінчує свою розповідь Олена Назарівна* (Ю. Мельничук)); 3) включення розмовних елементів у систему властивої для публіцистики книжного мовлення зумовлює посилену експресію тексту, гостро-сатиричний ефект, що виникають при зіткненні контрастних мовно-стильових

одиниць (*Але раптом Коха не стало в журналах: наче корова язиком злизала «рейхскомісара», хоч пригоди Коха за останні кілька місяців заслуговують на те, щоб присвятити його особі принаймні кілька номерів «Фолькішер беобахтер»* (Я. Галан)); 4) розмовно-побутова фразеологія може включатися в контекст іншого стилістичного плану, і це інтенсифікує ефект комізму (*Був, як бачите, Гнат із таких, що не лізуть в кишенню за словом, й почалась «асамблея» у них за селянським столом квалдратовим* (С. Олійник)); 5) гумористичний і сатиричний ефект часто досягається введенням у текст літературного твору просторічної, іноді згрубілої фразеології або усталених сполучень розмовного характеру з яскраво вираженою гумористичною семантикою (*Та не втопишся, бабо, бо навіть серед ставка старій жабі по коліна*, – сказав один чоловік, що напував воли (І. Нечуй-Левицький)); 6) для творів наукових, офіційно-ділових розмовно-побутова фразеологія не характерна.

ДИВ.: експресивно-стилістична класифікація фразеологічних одиниць, фразеологізм книжний, фразеологізм міжстильовий, фразеологізм просторічний, фразеологізм розмовний, фразеологізм фольклорний.

Література: Їжакевич 1971: Їжакевич Г. П. Стилістична класифікація фразеологічних одиниць [Текст] / Г. П. Їжакевич // Українська мова і література в школі. – 1971. – №10. – С. 13-21; СФУМ 2003: Словник фразеологізмів української мови / В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, В. В. Дятчук та ін. – К.: Наукова думка, 2003. – 1104 с.; Ужченко 2007: Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови: навч. посіб. [Текст] / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – Луганськ: Альма-матер, 2007. – С. 246-250; Шанский 1963: Шанский Н. М. Фразеология современного русского языка [Текст] / Н. М. Шанский. – М.: Высшая школа, 1963. – С. 130-131.

ФРАЗЕОЛОГІЗМ ФОЛЬКЛОРНИЙ / ФРАЗЕОЛОГІЗМ НАРОДНО-ПОЕТИЧНИЙ – фразеологізм, що забарвлений емоційністю небуденності й належить і за походженням, і за вживанням до народно-поетичної сфери: [*і*] за синім морем, нар.-поет. – у далеких краях; дуже далеко (у 1 зн.). Якби то далися орлині крила, **За синім би морем** милого знайшла (Т. Шевченко); *де завгодно; скрізь* (у 2 зн.) [СФУМ 2003: 406]. *Вона така, що й за синім морем правду шукатиме* (З газети); *мертве царство*, нар.-поет. – місце, де відсутні живі істоти, де панує абсолютна тиша [СФУМ 2003: 755]. *Була темна осіння ніч... Скрізь тихо, темно, сумно, наче в мертвому царстві* (Панас Мирний); *тридев'яте (тридесяте) царство* (королівство), нар.-поет. – дуже далека країна, земля. *В тридев'ятім славнім царстві*, *де колись був цар Горох, а тепер на господарстві мудрий пан, вельможний Ох* (Леся Українка); *У тридев'ятому царстві*, *у тридесятому королівстві!* (так починав

Івась свої казки, бо чув він і читав, що більшість казок так починається) (Грицько Григоренко).

З-поміж фразеологізмів цього типу В. Ужченко та Д. Ужченко виділяють відшарування з казок, що тісно пов'язані з народними думами та піснями (*на ясні зорі, на тихі води, фольк. – в Україну; додому, в рідні краї* [СФУМ 2003: 271]. *Не сьогодні завтра прибуде Селім, і ми помандруємо на тихі води, на ясні зорі, у край веселий та мир хрещений. Я теж уже так скучив за Україною, що далі терпіти не можу* (В. Кулаковський)), і тавтологізми (*чужа чужина – місце, далеко від рідної землі* (у 1 зн.) [СФУМ 2003: 772]. *Хоч і боліло серце старого, та його дитина... може, і зложить свою голову на чужій чужині, та що відієш?* (Панас Мирний)). Фольклорно-казкові сполуки залежно від місця й призначення в розповіді можна поділити на початкові (*жив собі чоловік, був собі цар та цариця*), внутрішні (*хатка на курячій ніжці, не по днях а по часах*) і кінцеві формули (*вам казка, а мені бубликів в'язка*) [Ужченко 2007: 249].

Г. Їжакевич зазначає, що широке стилістичне застосування у художніх і почасти публіцистичних творах мають фольклорні та народно-поетичні фразеологізми: пісенні й казкові елементи, примовки, замовляння тощо (*швець знай своє шевство, а у кравецтво не мішайся; бачили очі, що купували*) [Їжакевич 1971: 19]. Так, у творах українських письменників можна побачити різноманітні елементи фольклорної та народно-пісенної фразеології, наприклад усталені словосполучення з постійними означеннями-епітетами типу *біле личко, чисте поле, висока могила, синє море*; народно-поетичні звертання типу *мій голубе, серденько моє*; тавтологічні сполучення, поширені в усній народній творчості: *вольна воля, лихе лихо*; інші компоненти фольклорної фразеології: *злидні побили, візьми його лихий!* У публіцистичних творах широко застосовуються лише окремі народно-пісенні елементи деяких інших видів усної народної творчості, що виконують функцію посилення експресії висловлення, яке є наслідком поєднання стилістично різнопланових одиниць.

ДИВ.: експресивно-стилістична класифікація фразеологічних одиниць, фразеологізм книжний, фразеологізм міжстильовий, фразеологізм просторічний, фразеологізм розмовний, фразеологізм розмовно-побутовий.

Література: Їжакевич 1971: Їжакевич Г. П. Стилістична класифікація фразеологічних одиниць [Текст] / Г. П. Їжакевич // Українська мова і література в школі. – 1971. – №10. – С. 13-21; СФУМ 2003: Словник фразеологізмів української мови / В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, В. В. Дятчук та ін. – К.: Наукова думка, 2003. – 1104 с.; Ужченко 2007: Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови: навч. посіб. [Текст] / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – Луганськ: Альма-матер, 2007. –

С. 249-250.

ФРАЗЕОЛОГІЧНИЙ АРХАЇЗМ – це фразеологізм, що вийшов з активного вжитку у зв'язку із витісненням його іншими стійкими сполуками або звичайними словами, які виявилися більш точними для вираження відповідних понять (розглядається у межах книжної фразеології М. Шанським): *вхопити типцю, заст. – натрапити на потрібну дорогу* [СФУМ 2003: 143]. *Як погнався за їм [злодієм], то зразу попав на слід і гнався до переправи, а далі не вхопив типцю й через те не догнав* (Сл. Б. Грінченка); *до судної години, заст. – до самої смерті, до кінця життя* [СФУМ 2003: 153]. *Буду пам'ятати моє горе до судної години* (З журналу).

ДИВ.: експресивно-стилістична класифікація фразеологічних одиниць, фразеологізм застарілий, фразеологічний історизм.

Література: СФУМ 2003: Словник фразеологізмів української мови / В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, В. В. Дятчук та ін. – К.: Наукова думка, 2003. – 1104 с.; *Шанский 1963:* Шанский Н. М. Фразеология современного русского языка [Текст] / Н. М. Шанский. – М.: Высшая школа, 1963. – С. 132-133.

ФРАЗЕОЛОГІЧНИЙ ІСТОРИЗМ – це фразеологізм, що вийшов з активного вжитку у зв'язку зі зникненням відповідного явища дійсності (розглядається у межах книжної фразеології М. Шанським): *божою милістю, статський радник, боярський син.*

ДИВ.: експресивно-стилістична класифікація фразеологічних одиниць, фразеологізм застарілий, фразеологічний архаїзм.

Література: СФУМ 2003: Словник фразеологізмів української мови / В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, В. В. Дятчук та ін. – К.: Наукова думка, 2003. – 1104 с.; *Шанский 1963:* Шанский Н. М. Фразеология современного русского языка [Текст] / Н. М. Шанский. – М.: Высшая школа, 1963. – С. 132-133.

ФУНКЦІЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМУ СТИЛІСТИЧНА. Фразеологічні одиниці виконують найрізноманітніші стилістичні функції: оцінну, емоційно-експресивну, функцію створення сатири й гумору та ін. В. Ужченко і Д. Ужченко виділяють такі стилістичні функції фразеологічних одиниць у сучасній українській літературній мові: 1) *оцінна функція* – функція, що надає фразеологізму відтінку схвалення, прихильності, співчуття, або навпаки – осудження, зневаги або несхвалення (*рильце в пушку – хто-небудь причетний до чогось ганебного, осудного, злочинного* [СФУМ 2003: 598]. *Авантюрист, дуриєвіт!.. Ого, чим тільки не називали його тоді люди, рильця яких були в пушку* (Я. Гримайло); *Їхали якусь часину мовчки. Тарас був прикро вражений пригодою в нічних Прилуках, а в Олександра рильце було в пушу* (Василь Шевчук); 2) *емоційно-експресивна функція* – функція вираження позитивних / негативних почуттів, що

характеризують психічний стан мовця, передбачаючи існування додаткового стилістичного колориту (*знай наших! – уживається для вираження почуття вдовolenня, гордості за себе і за своїх прихильників* [СФУМ 2003: 268]. *Ярошенко тикнув в руку Євгена Панасовича сіруватий лист паперу, в якому вгадувалася газета. – На всю республіку розписав [Мусій]. Знай наших!* (В. Речмедін); *де ж (вже) пак – уживається для вираження незадоволення ким-, чим-небудь, несхвалення чогось* (у 1 зн.) [СФУМ 2003: 190]. *Знову невдоволення ворухнулось у серці.. на Діденка. Де ж пак, було йому до цього! У нього ж бач справи державної ваги. Фігура!* (А. Головка); 3) *функція передачі внутрішніх якостей персонажа* (боже теля – дуже спокійна, лагідна, але безвольна людина [СФУМ 2003: 708]. *Куди ж ти тікаєш? Ну? Постривай. Ех, ти, боже теля! Павко, скажи, і чого ти таке боже теля?* (Л. Письменна); *глуха тетеря – людина, яка погано чує, недочуває* [СФУМ 2003: 709]. *А Гребенючка навіть не ворухнулася в мій бік. Позакладало їй, чи що? Глуха тетеря!* (В. Нестайко)). Залежно від контексту один і той самий фразеологізм може позначати протилежні якості персонажа (пор.: *У вас, молодий чоловіче, мудрість мужа... Мене [декана], старого лиса, кругом пальця обкрутити* (П. Колесник) і *Завідуючий був старий лис, з медом на устах* (С. Васильченко)); 4) *функція відтворення внутрішнього стану персонажа* (душа (серце) рветься – хто-небудь уже переживає за щось, страждає від чогось (у 1 зн.) [СФУМ 2003: 227]. *Разом з піснею [Вутанька] вже мовби переливається в інший, нетутешній світ. Ллються сльози, рветься душа; а вона виводить все вище й вище* (О. Гончар)). Сюди належить велика кількість фразеологічних сумішених омонімів, що формують свою семантику за активної участі словосполучень на позначення жестів і міміки (*аж за голову взятися – уживається для вираження сильного здивування, переживання, туги, розпачу тощо* [СФУМ 2003: 61]. *Показав се [карту] батькові, розтолкував, і старий аж за голову взявся* (І. Франко)); 5) *функція портретної характеристики, зображення зовнішнього вигляду людини* (і *глянути гидко – дуже поганий, бридкий* [СФУМ 2003: 598]. *Він такий, що й глянути гидко* (З усн. мови); *як картина – дуже гарний, вродливий* [СФУМ 2003: 288]. *Як зараз чую голос коваля Спиридона – Он у тебе дочка як картина: не дасть в образі! Викупить перед паном* (Панас Мирний)); 6) *функція мовної характеристики персонажа.* Фразеологізми виступають своєрідними «міченими атомами» мовлення персонажів (пор. фразеологічний запас пана Возного і Наталки з «Наталки Полтавки» І. Котляревського). Їх кількість, групування й авторські акценти маркують і сам літературно-художній образ; 7) *функція синонімічного увиразнення експресії, створення градації.* Часом це малопомітні, невимушені посилення інтенсивності

дії, які ледве окреслюють зіставлення різних внутрішніх форм і зашифрованих образів (**Проти рожна перти, проти хвиль плисти**, *Сміло аж до смерті Хрест важкий нести* (І. Франко); **Голову завжди несла** [мама] *якось високо, немов дивилась на всякого згори вниз* (Панас Мирний), пор.: *дивитися (поглядати) згори (зверху) вниз (звисока, зверхньо)* – *зневажливо, зверхньо ставитися до кого-небудь* [СФУМ 2003: 198] і *високо нести (тримати) голову – поводити себе гордо, впевнено, з почуттям власної гідності* [СФУМ 2003: 433]); 8) **функція сюжетної основи**. Зіткненням термінів контекстного оточення з омонімічними компонентами розмовного фразеологізму створюється малюнок сюжетної лінії, яка й становить предмет оповідання. Наприклад, вислів *ні пуху ну пера (ні пуху ні пера – усталена форма побажання удачі, успіху в якійсь справі* [СФУМ 2003: 588]), став у Остапа Вишні фразеологічно-романтичною домінантою всього мисливського циклу; 9) **заголовна функція**. Ініціальна позиція заголовка має суттєве значення для встановлення контакту з читачем. Поряд з нейтральними заголовками і заголовками, у яких подається тема, уживаються експресивні заголовки. Виразові якості фразеологізмів, конденсація думки, афористичність, образність, експресія спричиняють використання їх у заголовній функції. Заголовок, за В. Ужченком і Д. Ужченком, загострює увагу читача на змісті, стисло повідомляє про сам зміст, концентровано відображає головну думку автора, спонукає до прочитання надрукованого, підвищує ефективність засвоєння прочитаного та пояснює культурні константи та фонові знання адресата («Баба Палажка і баба Параска» І. Нечуя-Левицького, пор.: *[як (мов, ніби)] [та] баба Палажка [і баба Параска] – язикатий, чванливий, пихатий* [СФУМ 2003: 22]; «Пташине молоко» В. Шахнюка, пор.: *пташине (пташаче) молоко – щось найсмачніше, найприємніше, найбільш бажане (у 1 зн.), те, чого на світі немає; щось зовсім неможливе* [СФУМ 2003: 403]). Часто фразеологізми трансформуються в мові преси. Можна назвати такі прийоми, як: а) розширення компонентного складу усталених виразів («*Авгієві стайні українських виборів*»); б) усічення компонентного складу («*Під один гребінець*»); в) заміна одного з компонентів («*Вустиами в'язня говорить компромат*»); г) антонімізація компонентів у ФО («*Шкура вичинки варта*»); д) збереження загального образу фразеологічної одиниці («*Груш на вербі не обіцяв*»); 10) **функція заключного акорду**. Поетичний образ фразеологізму експресивно виразніший за синонімічні лексичні одиниці – звідси і його підсумкова функція розвитку якоїсь ідеї, що характерно, здебільшого для народної пісні («*Ой чи ти багат, чи ти грошуват, чи високо несешся?*» («Українські народні пісні в записках Осипа та Федора Бодяньських», 1978), пор.: *високо нестися – поводитись зарозуміло, погордливо, зверхньо,*

зневажливо ставлячись до інших [СФУМ 2003: 434]); 11) **функція лаконізації мовлення**. Вона часто є відчутною в поетичних творах (*Альфо й омега, колиско і мавзолею – Земле! З тебе пішов і до тебе вернись* (Б. Олійник), пор.: *альфа і омега – початок і кінець чого-небудь (у 1 зн.), головне в чомусь, основа, зміст, сутність чого-небудь (у 2 зн.)* [СФУМ 2003: 20]); 12) **функція синонімічного підсилення чи нагнітання ознак**. Фразеологізми можуть чергуватися із семантично співвідносними одиничними чи повторюваними лексемами чи вільними словосполученнями, або самі можуть становити синонімічний ряд (*Біля воріт фабрики товчуться люди .. Вони лагідно зазирають у вічі всім, хто впевнено ходить, хто твердо ставить ногу і високо несе голову: то, мабуть, хазяї, службовці* (Ю. Яновський)); 13) **функція створення гумору й сатири**. Гумористично забарвлює контекст порівняння з порушенням смислових дистрибуцій між порівняльною частиною і словами фразеологічного оточення, зокрема для вираження ознак, процесів і модальних станів (*як (мов, ніби) рибі парасолька – уживається як категоричне заперечення змісту зазначеного слова; зовсім не потрібний* [СФУМ 2003: 598]. *В мене ж дружина! – нічого тій жабі не станеться. Їй так потрібен чоловік, як рибі парасолька. Проживе і без тебе* (А. Дімаров); *як свиня на коня – уживається для вираження заперечення змісту речення; зовсім не (схожий)* [СФУМ 2003: 631]. *Він так схожий на Гарібальді, як свиня на коня* (М. Стельмах)). Ця функція часом зумовлена структурною організацією внутрішньо-фразеологічного контексту (*поцілувати замок / поцілувати у ломаку – побачити замкнені двері; нікого не застати дець* [СФУМ 2003: 552]. *Приходимо до Христі – аж у неї і хата закручена. Поцілувала Химка у ломаку, та й назад вернулася* (Панас Мирний)).

Використання фразеологізмів як засобу гумору у творах Остапа Вишні досліджено у роботах В. Пришви. Для з'ясування суті комічного у фразеологізмах важливим є розмежування їх за характером вираження ситуації, її змісту. За цією ознакою фразеологізми поділяються на фразеологізми з відсутньою або затемненою ситуацією та фразеологізми з яскраво вираженою ситуацією широкого плану. Гумористичного забарвлення фразеологізми набувають часто через контрастність значень: прямого або алегоричного. Необхідно враховувати той факт, що пряме значення саме може містити комізм (комічним може виступати як окреме слово так і вся ситуація). Крім того, фразеологізм, хоч і гумористично не забарвлений, може, як і слово, вживатися в комічному плані. До складу фразеологізмів з відсутньою або затемненою ситуацією може входити лише одне слово / одне службове і одне повнозначне слово / сполучення повнозначних слів (сполучення прикметника й іменника; сполучення

двох іменників зі службовим словом): «Подумаєш – Америка!» – відкриття, новина (Остап Вишня).

Фразеологізми з чіткою ситуацією і фразеологізми з яскраво вираженою ситуацією широкого плану, на комізмі яких лежить відбиток самої ситуації, В. Пришва зараховує до словесно-ситуативних засобів гумору: «І лінеєчка ж, я вам доложу!» – добра, запашна (Остап Вишня).

Засоби, які створюють ситуаційний комізм у фразеологічних одиницях, різноманітні і за характером такі самі, як і у нефразеологічному контексті. Комізм може створюватися, зокрема, такими засобами: 1) невизначеним станом предмета: «І дома, мовля, і замужем» (Остап Вишня); 2) самою комічно-влучною ситуацією: «Не такий страшний чорт, як його малюють» (Остап Вишня); 3) гіперболізацією явищ, предметів: «О! Це такий, що й рідного батька продасть!» (Остап Вишня); 4) нісенітною ситуацією: «Побалакай, попе, з медом» (Остап Вишня).

Одним із прийомів створення комічних ситуацій є також позбавлення фразеологічності тих стійких виразів, які вживаються у переносному значенні. Уведений у певні ситуаційні обставини фразеологізм губить алегоричність, його складники набувають прямого значення, чим і зумовлюється

Надалі актуальним видається формування й опрацювання мікротермінополів «класифікація фразеологізмів з погляду семантичної трансформації компонентів», «ідеографічна класифікація фразеологізмів», «когнітивно-генетична класифікація фразеологізмів», «структурно-екстралінгвістична класифікація фразеологізмів» тощо для «Словника фразеологічних термінів сучасної української мови».

Література

- Баран 1979: Баран, Я. А. До питання про стилістичну класифікацію фразеологічних одиниць (на матеріалі німецької мови) [Текст] / Я. А. Баран // Мовознавство. – 1979. – 32. – С. 50-53.
- Григораш 1987: Григораш, А. М. Стилістичні особливості дієслівної фразеології російської мови у зіставленні з українською [Текст] / А. М. Григораш // Мовознавство. – 1987. – №2. – С. 18-22.
- Їжакевич 1971: Їжакевич, Г. П. Стилістична класифікація фразеологічних одиниць [Текст] / Г. П. Їжакевич // Українська мова і література в школі. – 1971. – №10. – С. 13-21.
- Коломієць 1992: Коломієць, М. П. Семантико-стилістичні функції фразеологічних синонімів у поезіях Т. Г. Шевченка / М. П. Коломієць // Мовознавство. – 1992. – №2. – С. 33-38.
- Краснобаєва-Чорна, Усенко 2010: Краснобаєва-Чорна, Ж., Усенко, О. Семантико-граматична класифікація фразеологізмів у Словнику фразеологічних термінів сучасної української мови [Текст] / Ж. Краснобаєва-Чорна, О. Усенко // Лінгвістичні студії : зб. наук. пр. – Донецьк : ДонНУ, 2010. – Вип. 21. – С. 124-133.
- Муниця 1974: Муниця, С. М. Стилістичні особливості ад'єктивних компаративних фразеологічних одиниць [Текст] / С. М. Муниця // Мовознавство. – 1974. – №2. – С. 70-76.
- Пилипчук 1980: Пилипчук, В. І. До питання про функціональні властивості фразеологічних одиниць [Текст] / В. І. Пилипчук // Мовознавство. – 1980. – №5. – С. 66-69.
- Пришва 1973: Пришва, Б. Г. Фразеологізми як засіб гумору (на матеріалі творів Остапа Вишні) [Текст] / Б. Г. Пришва // Мовознавство. – 1973. – №5. – С. 75-79.
- СУЛМ 1973: Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія [Текст] / За ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1973. – С. 343.
- Ужченко 2007: Ужченко, В. Д., Ужченко, Д. В. Фразеологія сучасної української мови : навч. посіб. [Текст] / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – Луганськ : Альма-матер, 2007. – С. 238-262.
- Цоллер 1996: Цоллер, В. Н. Експресивна лексика: семантика і прагматика [Текст] / В. Н. Цоллер // Вопросы языкознания. – 1996. – №6. – С. 62-71.
- Чабаненко 1981: Чабаненко, В. А. Стилістичне увиразнення фразеологізмів [Текст] / В. А. Чабаненко // Українська мова і література в школі. – 1981. – №9. – С. 60-62.
- Чабаненко 2002: Чабаненко, В. А. Стилістика експресивних засобів української мови [Текст] / В. А. Чабаненко. – Запоріжжя : ЗДУ, 2002. – 351 с.

комізм: «Поїхали ми до Києва. В Києві я роззявив рота на вокзалі і так ішов з вокзалу через увесь Київ аж до святої Лаври, де ми з матір'ю зупинились» (Остап Вишня).

ДИВ.: експресивно-стилістична класифікація фразеологічних одиниць.

Література: Пилипчук 1980: Пилипчук В. І.

До питання про функціональні властивості фразеологічних одиниць [Текст] / В. І. Пилипчук // Мовознавство. – 1980. – №5. – С. 66-69; Пришва 1973: Пришва Б. Г. Фразеологізми як засіб гумору (на матеріалі творів Остапа Вишні) [Текст] / Б. Г. Пришва // Мовознавство. – 1973. – №5. – С. 75-79; СФУМ 2003: Словник фразеологізмів української мови / В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, В. В. Дятчук та ін. – К. : Наукова думка, 2003. – 1104 с.; Ужченко 2007: Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови : навч. посіб. [Текст] / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – Луганськ : Альма-матер, 2007. – С. 250-262; Януш 1984: Януш Я. В. Фразеологізми як засіб гумору в мові української драматургії кінця ХІХ – початку ХХ ст. (на матеріалі п'єс І. Карпенко-Карого, М. Старицького і М. Кропивницького) [Текст] / Я. В. Януш // Культура слова. – 1984. – №27. – С. 7-12.

Шанский 1963: Шанский, Н. М. Фразеология современного русского языка [Текст] / Н. М. Шанский. – М. : Высшая школа, 1963. – С. 127-133.

Януш 1984: Януш, Я. В. Фразеологізми як засіб гумору в мові української драматургії кінця XIX – початку XX ст. (на матеріалі п'єс І. Карпенко-Карого, М. Старицького і М. Кропивницького) [Текст] / Я. В. Януш // Культура слова. – 1984. – №27. – С. 7-12.

Статья продолжает цикл публикаций, посвященный классификационным параметрам фразеологических единиц. В статье определены особенности экспрессивно-стилистической классификации фразеологических единиц в современной лингвистике. По принятой модели словарной статьи «Словаря фразеологических терминов современного украинского языка» обработано базовые термины микротерминополья «экспрессивно-стилистическая классификация фразеологизмов».

Ключевые слова: фразеологизм устарелый, фразеологизм книжный, фразеологизм межстилевой, фразеологизм народнопоэтический, фразеологизм ненормативный, фразеологизм нормативный, фразеологизм просторечный, фразеологизм разговорный, фразеологизм разговорно-бытовой, фразеологизм фольклорный.

The article continues the cycle of publications which is devoted to classification parameters of phraseological units. In the article some peculiarities of the expressive and stylistic classification of phraseological units are determined in the contemporary linguistics. Some basic terms of the microtermfield «the expressive and stylistic classification of the phraseological units» are processed by the accepted model of the dictionary article from «The Dictionary of phraseological terms of the modern Ukrainian language».

Keywords: obsolete phraseological unit, literary phraseological unit, all-styled phraseological unit, national and poetic phraseological unit, substandard phraseological unit, standard phraseological unit, common phraseological unit, conversational phraseological unit, conversational phraseological unit, folkloric phraseological unit.

Надійшла до редакції 2 вересня 2010 року.

Людмила Лонська

ББК 81.1

УДК 81'34

ДИСТРИБУТИВНО-СТАТИСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЄСЛОВА *СТОЯТИ* В ІДЮСТИЛІ І. С. НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО

*Статтю присвячено дистрибутивно-статистичному аналізу дієслова **стояти** в повістях І. С. Нечуя-Левицького; з'ясовано синтагматичні властивості названого дієслова; проведено статистичне опрацювання кількісних даних, зокрема проаналізовано абсолютні частоти сполучуваності полісемічного дієслова **стояти** з відповідними семантичними класами суб'єктних синтаксем.*

Ключові слова: дистрибуція, квантитативний аналіз, синтагматичні властивості, статистичний аналіз, абсолютна частота, коефіцієнт полісемантичності.

На сучасному етапі розвитку лінгвістики існують проблеми, пов'язані з якісною категоризацією мовних явищ. Проте наявні й такі питання, вирішення яких не можливе без серйозного квантитативного аналізу мовного матеріалу. Для успішного вивчення мовних явищ необхідно поєднувати ці два підходи – статистичне опрацювання кількісних даних та їхню якісну інтерпретацію, оскільки використання квантитативного підходу при дослідженні лінгвістичних одиниць забезпечить достовірні результати.

Об'єктом дослідження стали синтагматичні властивості дієслова *стояти* та їхній статистичний аналіз, що уможливить такий лінгвістичний підхід, при якому кількісні характеристики вибірок двох повістей І. С. Нечуя-Левицького «Дві московки» та «Хмари», які є джерелом вивчення, дадуть підстави для виявлення їхніх якісних ознак.

Застосування квантитативного підходу до аналізу дистрибутивних особливостей полісемічного дієслова *стояти*, зокрема статистичне опрацювання абсолютної частоти сполучувальної спроможності названої лексики, сприятиме розкриттю закономірностей його функціонування в досліджуваних текстах. Тому мета статті й полягає у виявленні синтагматичного оточення дієслова *стояти* та визначення абсолютних частот його сполучуваності з відповідними семантичними класами лівобічних суб'єктних синтаксем. Виявлення співвіднесеності синтагматичних і парадигматичних властивостей семантичних груп, як і будь-яких інших лексичних одиниць, на думку І. М. Баскевич, «створює можливість проводити аналіз у напрямі від безпосередньо досліджуваних фактів тексту до опису впорядкованої системи» [Баскевич 1988 : 4].

Лексичне значення багатозначного слова через статистичні методи, дистрибутивний аналіз досліджували такі мовознавці: Б. А. Плотников, Р. М. Фрумкіна, Ю. А. Тулдава, О. О. Полікарпов [Плотников 1979; Фрумкіна 1964; Тулдава 1979; Полікарпов 1987]. Серед українських вчених, які працюють в галузі квантитативної лінгвістики, чільне місце займають дослідження В. В. Левицького, С. В. Кійка та Ю. С. Кійко, М. Муравицької, В. І. Перебийніс [Левицький 2006; Левицький 1989; Левицький 2003; Кійко, Кійко 1991]. Відома в Україні школа з квантитативної лінгвістики діє при Донецькому національному університеті, зокрема